

ЎЗБЕКИСТОНДА ТРАНСПОРТ ВА ТЕМИР ЙЎЛ ҚУРИЛИШ ТАРАҚҚИЁТИ

Ж. С. Раматов

Тошкент давлат транспорт университети, “Ижтимоий фанлар” кафедраси
мудири

М. Ҳасанов

Тошкент давлат транспорт университети, “Ижтимоий фанлар” кафедраси
ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақола ахборот-таҳлилий ҳамда илмий ёндошув характериға эға бўлиб, Ўзбекистоннинг темир йўл қурилишининг мустақиллик йилларидаги ривожланиш эволюцияси, шунингдек мамлакатни ташқи ва ички транспорт сиёсатидаги ўзига хос прагматизм ҳамда истиқболда амалға оширилиши кўзда тутилаётган лойиҳаларнинг сиёсий, ижтимоий аҳамияти чуқур таҳлил этилган.

Калит сўз: Транспорт коммуникацияси, темир йўл қурилиши, ташқи сиёсат тамойиллари, транс-афғон, транзит, транспорт сиёсати.

ABSTRACT

This article is an information-analytical and scientific approach that analyzes the evolution of the development of railway construction in Uzbekistan over the years of independence, as well as the specific pragmatism of the country's foreign and domestic transport policy and the political and social significance of future projects.

Keywords: transport communication, railway construction, principles of foreign policy, trans-Afghan transit, transport policy.

КИРИШ

Транспорт коммуникацияси ҳар даврларда мамлакат тараққиётида муҳим аҳамият касб этиши мазкур соҳаға оид илмий тадқиқотнинг долзарблигини белгилайди. Ўзбекистоннинг темир йўл қурилиши истиқболлари билан бир қаторда Марказий осиё ҳамда Евроосиё минтақалари ўртасидаги транзит йўлақларни барпо этиш, транспорт соҳасида амалға оширилаётган ислохотлар мақоланинг асосий объектини ташкил этади. Албатта, мақолани тайёрлашда Ўзбекистоннинг Биринчи раҳбарининг асарлари, маърузалари ҳамда соҳаға оид фикрларидан кенг

фойдаланилди. Шу билан бирга тарихчи, сиёсатшунос ва файласуф олимларнинг асарлари ҳамда интернет маълумотлардан фойдаланилди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Илмий тадқиқот ишини ёритишда умумий ўзаро алоқадорлик, тарихийлик тамойиллари, қиёсий таҳлил, структурали-функционал ёндашув ва умумлаштириш каби усуллардан фойдаланилган.

Дунё мамлакатлари тараққиёт истиқболлари чуқур таҳлил этилса, иқтисодий ривожланиш учун қулай транспорт коммуникация тизимига эга эканлиги билан ажралиб туради. Инсоният бугун транзит юк ташишда транспортнинг автомобил транспорти, сув транспорти, ҳаво транспорти, қувур транспорти ҳамда темир йўл транспортидан самарали фойдаланиб келмоқда.

Инсоният тарихий тараққиётида транспорт коммуникацияларини вужудга келиши ўзига хос тадрижий ривожланиш босқичини ўз ичига олади. Саноат тараққиёти транспорт коммуникациясининг янги турларини пайдо бўлишини заруратга айлантириб қўйди.[9. 2011. -Б.321] Истеъмолдан ортиқча маҳсулот етиштириш ва ишлаб чиқариш суратининг ошиб бориши юк ташишда янгича ёндашувни вужудга келтирмоқда.

Саноатда металлургия соҳасини ривожланиши темир йўл транспорти тизимини ҳаётимизга шиддат билан кириб келишини таъминлади. Металлургия саноати мамлакат қудратини белгилайдиган соҳалардан бири эканлиги тарихий ҳақиқатдир. Тарихий ҳужжатлар XVIII аср охирида биринчи чўян изли йўллар пайдо бўлганлиги ва илк вагонлар отлар ёрдамида ҳаракатланганлиги ҳақида гувоҳлик беради.[7. 2018. 6-бет] Аммо улар саноатда ишлаб чиқаришнинг машиналаштириш давридаги талабларини тўла қондира олмаган бўлсада, саноат инқилобинини вужудга келишида алоҳида аҳамият касб этади.

Ўрта осийга саноат инқилоби анча кеч кириб келган бўлсада, транспорт коммуникация тизимлари ривожини тарихи анча узоқ даврларга бориб тақалади. Жумладан, Ўзбекистон замини азалдан савдо, иқтисодий, маданий алоқалар ва Буюк ипак йўли бўйлаб шаклланган турли цивилизацияларни туташтириб турувчи марказ бўлиб келган.[7. 2018. –Б.16] Шўролар даврида Марказий Осиё республикалари транспорт йўлакларини чегаралараро қориштирилган ҳолда ташкил этилганлиги мустақил республикалар ташкил топгач юк ва йўловчи ташиш соҳасида анча қийинчиликларни юзага келишига сабаб бўлди.

XX асрнинг саксонинчи йиллари охирида республикамизда барча соҳаларда бўлгани каби темир йўл тизими ҳам инқирозга юз тута бошлаган эди. Темир йўл соҳасига узоқ йиллик эътиборсизлик оқибатида кўпдан-кўп муаммолар тўпланиб қолган эди.[12. 2016. 124-бет] Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислам Каримов собиқ иттифок давридаёқ маҳаллий кишилар орасида айрим соҳалар учун мутахассисларнинг етишмаслигига алоҳида тўхталиб, 1989 йилда жумладан шундай деган эди: “Нима учун маҳаллий миллатга мансуб кишилар ўртасида муҳандис-техник ходимлар йўқ? Мен бу савол ҳаққоний савол, деб ҳисоблайман. Бу муаммо устида ҳаммамиз бош қотиришимиз керак. Мен бошқа мисоллар келтириб ўтирмайман, лекин шунинг ўзи ҳам барчамизни ҳушёр торттириши зарур. Биз ёш кадрларни тарбиялаш, уларга илғор меҳнат ва тафаккур усулларини сингдириш учун нима қилмоқдамиз? Тан олиш керакки, деярли ҳеч иш қилаётганимиз йўқ”.[5. 2011. 27-бет]

Мустақилликнинг илк кунларидан Биринчи Президентимиз мазкур муаммоларни бартараф этиш учун, аввало, кадрлар тайёрлаш тизимини йўлга қўйиш, Ўзбекистон темир йўлларида саноат ишлаб чиқаришини, мавжуд техника ва технологияни модернизациялаш, муқобил йўлларни қуриш, ягона миллий темир йўл тизимини яратиш сиёсатини илгари сурди.

Зеро, бевосита денгизга чиқа олмайдиган мамлакатимиз иқтисодиёти ривожига кўп жиҳатдан автомобил йўллари ва темир йўллар тараққиётига боғлиқ бўлади.

Шошилиш тарзда мамлакат темир йўл транспорт тизимининг моддий-техник таъмирлаш базасини, локомотив ва вагон саройини сақлаб қолиш, ягона миллий темир йўл тизимини барпо этиш юзасидан тегишли ҳуқуқий-ташқилый чоралар белгиланди. Бошқа республикалар ҳудудида турган вагон ёки тепловозларни кўлдан чиқармай, қайтариб олиб келиш, мамлакат иқтисодиётининг етакчи тизими ҳисобланган темир йўл тармоғи жиловини маҳкам ушлаб туриш кўп нарсани ҳал қиларди.

1994 йил 7 ноябрда халқ хўжалиги ва аҳолининг темир йўл транспортида юк ва йўловчиларни ташиш эҳтиёжларини тўла қондириш ҳамда темир йўлнинг барқарор ва хавф-хатарсиз ишлашини таъминлаш мақсадида темир йўл транспорти тизимининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жойлашган темир йўл корхоналари ва темир йўл бўлимлари, саноат, қурилиш, савдо ва таъминот корхоналари, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, маданият ва спорт, лойиҳа-конструкторлик ташкилотлари, бошқа ташкилотлари, корхоналари ва

муассасалари негизда «Ўзбекистон темир йўллари» давлат-акционерлик темир йўл компанияси ташкил этилди ҳамда 2016 йил 24 апрелдан «Ўзбекистон темир йўллари» акциядорлик жамияти деб ўзгартирилди.[10. 2018. 20-бет]

Ўзбекистон томони мустақиллик йилларида транспорт коммуникация соҳасида олиб борган кенг қамровли ислоҳотлари бир қатор янги лойиҳаларни амалга оширилишига туртки бўлди.

Хусусан, халқаро транспорт сиёсатини тўғри англаган ҳолда кўшни давлатлар ҳудудига дахл қилмасдан мамлакатнинг барча вилоятлари ўзаро боғланиш имкониятига эга бўлди. Бу эса ўз навбатида мамлакат ички туризми ҳамда ички юк ва йўловчи ташишда қулайлик яратди.

Ўзбекистон ҳудудий жиҳатдан денгиз йўлларига туташ бўлмаганлиги мамлакатда сув транспорти хизматларидан кенг фойдаланиш имкониятини чеклайди. Бу эса мамлакатда қуруқлик транспорт тизимини тараққий эттиришни тақазо этади. Темир йўл тизими эса қуруқликдаги транспорт коммуникация тизимлари ичида қулайлиги ва арзон юк ташиш имкониятлари билан ажралиб туради. Замонавий темир йўллар транспорт хизматлари бозорининг талабларига мос бўлиш учун ҳаракат қилади ва автомобил, дарё ҳамда ҳаво транспорт турлари билан рақобатга киришади.

Маълумки, мамлакатимиз иқтисодиётининг тараққиётида муҳим бўғинлардан бири ҳисобланган темир йўл тизими истиқлол йилларида мисли кўрилмаган бунёдкорлик ишлари билан жадал ривожланиб келмоқда. Халқаро транспорт ва иқтисодий алоқаларни ривожлантириш ҳамда мустақамлаш учун қулай шарт-шароитлар яратиш мақсадида Ўзбекистонда истиқлол йилларида темир йўл транспорти тизимида қуйидаги оламшумул аҳамиятга эга бўлган бунёдкорлик ишлари амалга оширилди:

- 2001 йилда узунлиги 342 километр бўлган Учкудуқ – Султонувайстоғ – Нукус темир йўли фойдаланишга топширилди.
- 2007 йилда узунлиги 223 километр бўлган Тошгузар – Бойсун – Қумкўрғон темир йўли ишга туширилди.
- 2011 йили 23 август куни Тошкент ва Самарқанд шаҳарларини боғловчи юқори тезликда ҳаракатланувчи «Афросиёб» электропоезди қатнови йўлга қўйилди.
- 2015 йил 22 августдан Тошкент-Самарқанд-Қарши йўналишида юқори тезликда ҳаракатланувчи «Афросиёб» электропоезди қатнови йўлга қўйилди.
- 2016 йил 22 июнда узунлиги 123,1 километр

бўлган Ангрэн-Поп темир йўл тармоғи ишга туширилди. Туннел узунлиги бўйича (19,1 км.) дунёда 13-ўринни эгаллади.

- 2016 йил 25 августда, умумий узунлиги 600 километр бўлган Тошкент-Бухоро электрлаштирилган темир йўл линияси ишга туширилди.
- 2017 йил 5 декабрда узунлиги 355 километр бўлган Бухоро-Мискин темир йўл линияси қурилиб, фойдаланишга топширилди.

Темир йўл транспорти тизимидаги бундай кенг бунёдкорлик ишлари ортида мамлакатда транспорт коммуникация тизимини янада ривожлантиришга қаратилган прагматик сиёсат юритилаётгани[3. 2020.] ва юксак стратегик мақсадлар ўзида жамлаган эзгу мақсадлар ётганлигини кўриш мумкин.

2015 йилдан буён “Бир макон - бир йўл” расмий ҳужжатига биноан, “Ипак йўли иқтисодий макон” қурилиши устида ғарбий Хитойдан Марказий Осиё ва Жанубий Осиё мамлакатларидан Европага ўтадиган автомобил ва темир йўл қурилиши назарда тутилади. Шунинг таъкидлаш кераки, Хитойнинг ўзи билан бир қаторда, Ўзбекистон ушбу ташаббусида эслатиб ўтилган ягона мамлакат бўлди[6. 2016. 200-бет]. Бундан ташқари, “Бир макон - бир йўл” ташаббусида Ўзбекистонга тегишли лойиҳа Хитой Президенти Си Цзинпин томонидан 2017 йил май ойида таклиф қилинган “Хитой-Қирғизистон-Ўзбекистон” халқаро транзит йўлагини барпо этиш режасида расмий Хитой Ўзбекистонни ушбу лойиҳада асосий фигура сифатида қабул қилганига қўйидаги омилларни келтириб ўтиш мумкин.[12]

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Биринчидан, географик ва ресурсларнинг афзаллиги. Жуғрофий жойлашуви туфайли Ўзбекистон “Бир макон - бир йўл” ташаббусининг ажралмас қисмига айланди.

Иккинчидан, Ўзбекистонни “Шарқ ва Ғарбни билан боғлайдиган воситачи” сифатида кўрилмоқда.

Учинчидан, Марказий Осиё суверен давлатлари орасида яқин қўшничилик дипломатиясини амалга оширишда жонбозлик кўрсатаётган мамлакат эканлиги.

Тўртинчидан, Ўзбекистон Осиёнинг марказий минтақасида жойлашганлиги, қадимги замонлардан ҳозирги кунгача кучли таъсирга эга бўлиб келган. Бундан ташқари, Ўзбекистон дунёнинг жуда бой табиий ресурсларига ва энергиясига эга давлат ҳисобланади [8. 2014. 477-бет]. Энг асосий масала кейинги

йилларда яқин кўшничлик, очиклик, прагматиклик ва амалийлик – Ўзбекистоннинг ташқи сиёсатининг энг муҳим тамойиллари сифатида қаралмоқда. Шу ўринда Ўзбекистон Президенти: “Биз транспорт коммуникацияларини ривожлантириш ҳамда давлатларимиз ва бутун минтақамизнинг улкан транзит салоҳиятини самарали ишга солишга қаратилган ўзаро манфаатли ҳамкорликни кенгайтирмоқдамиз” [1. 2018. 380-бет] -деган ташаббусларни илгари сурмоқда.

Мазкур лойиҳани амалга оширилиши кўшни Қирғизистон ҳукумати билан аниқ келишувлар ҳозирча тўхтаб тургани билан изоҳланади. Қирғизистонда шаклланаётган янги ҳукумат вакиллари ўйлаймизки мазкур лойиҳани қўллаб-қувватлайди.

2021 йилнинг энг йирик лойиҳаларидан бири деб таърифланаётган “Мозори Шариф — Кобул — Пешавор” темир йўлини қуриш лойиҳаси Ўзбекистон темир йўл транспорти тизимида янги йўналишларни очилишига хизмат қилади.

2021 йил 2 февралда “Мозори Шариф — Кобул — Пешавор” темир йўл қурилиши лоҳисаси Ўзбекистон бош вазири ўринбосари — инвестициялар ва ташқи савдо вазири С.Умурзаков, Афғонистон ташқи ишлар вазири Ҳ.Атмар, Покистон бош вазирнинг савдо, тўқимачилик саноати ва инвестициялар масалалари бўйича маслаҳатчиси А.Довуд томонидан ўзаро келишувга эришилди.[16]

“Мозори-Шариф — Кобул — Пешавор” темир йўлининг қурилиши Жанубий Осиё ва Европа давлатлари ўртасида Марказий Осиё орқали юкларни ташиш вақтини ҳамда нарҳини сезиларли даражада камайтиради.

Шунингдек, янги трансфғон темир йўли - Покистоннинг “Карачи”, “Қасим” ва “Гвадар” денгиз портларига чиқади ва Жанубий Осиё темир йўл тизимини Марказий Осиё ва Евроосиё темир йўл тизимлари билан боғлайди. Бу билан Марказий Осиёнинг транзит салоҳиятини кескин оширишга, Европа ва Осиёни энг қисқа куруқлик йўли билан боғлайдиган кўприкка айланади.

Энг асосийси, ушбу лойиҳани амалга ошириш, Афғонистонда тинчлик ва барқарорликни таъминлаш, ўн минглаб янги иш ўринлари ташкил этиш ҳамда минерал ресурсларга бой захираларни ўзлаштиришга шароит яратади.

Шу билан бирга, темир йўл йўналишининг аксарият қисми тоғли ҳудудлардан ўтганлиги, лойиҳа мураккаблиги мазкур лойиҳа доирасида пухта илмий-иқтисодий таҳлил ўтказиш заруратини келтириб чиқаради.

Мазкур лойиҳани халқаро молия институтлари вакиллари, хусусан, ОИИБ вице-президенти Константин Лимитовский, ЕТТБ вице-Президенти Алан Пиллоу, ИТБ вице-президенти Мансур Мухтор, Жаҳон банкининг Марказий Осиё бўйича минтақавий директори Лилия Бурунчук, ОТБ департаменти Бош директори Евгений Жуков ва Европа инвестиция банки Президентининг маслаҳатчиси Флавия Паланза транс-афғон темир йўлини қуриш лойиҳасини амалга ошириш ташаббусини маъқулладилар.

Ушбу лойиҳани амалга оширилиши ўз ўрнида Марказий Осиё ва Евроосиё минтақаларида транзит юк айланмалари ҳажмини бир неча баробарга ошириш билан бир қаторда харажатларни кескин камайишига ҳам хизмат қилади.

Эндиги муҳим вазифа шундай улкан лойиҳаларни амалга оширилишида юксак касбий салоҳиятга эга бўлган соҳа вакилларини тайёрлаш тизимида ҳам кенг қамровли ислохотлар олиб боришни тақазо этади.

Республика транспорт соҳаси учун юқори малакали кадрлар тайёрлаш, тизимни илғор хорижий тажриба ва халқаро стандартлар асосида тубдан такомиллаштириш, таълим жараёнига ўқитишнинг инновацион услублари ва ахборот технологияларини кенг жорий этиш ҳамда соҳанинг илмий салоҳиятини янада ошириш мақсадида 2020 йилнинг 4 май куни мамлакатимиз Президентининг «Транспорт соҳасида кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги Қарорига кўра, Тошкент темир йўл муҳандислари институти, Тошкент автомобиль йўлларини лойиҳалаш, қуриш ва эксплуатацияси институти ҳамда Тошкент давлат техника университетининг авиакосмик технологиялари факультети асосида Тошкент давлат транспорт университети ташкил этилди.[3. 2020 йил 4 май] Бундан асосий мақсад мамлакат транспорт коммуникация сиёсатидаги устувор вазифаларни чуқур англаган креатив фикрлайдиган мутахассис кадрлар тайёрлаш кўзда тутилган.

Янгиланаётган Ўзбекистон кейинги йилларда бошқа секторлар билан бир қаторда таълим соҳасида ҳам комплекс ривожлантириш бўйича салмоқли ишларни амалга оширмоқда.

ХУЛОСА

Ўзбекистон янгидан-янги транспорт коммуникация истиқболларини амалга ошириш йўлида собитқадам мамлакат сифатида кенг жамоатчилик томонидан эътироф этилмоқда. 2021 йил 29 декабрда Ўзбекистон Президентининг парламентга

Мурожаатида: “Ҳозирги кунда Марказий Осиёни Ҳинд океани билан боғлайдиган Транс-афғон транспорт йўлагини барпо этиш борасида дастлабки амалий қадамларни ташладик. Бу лойиҳанинг рўёбга чиқарилиши бутун минтақамизда барқарорлик ва иқтисодий ўсишни таъминлашга беқиёс хизмат қилади” -деб мамлакат темир йўл тармоғида янги йўналишларни очиш йўлида бор имкониятларни сафарбар этишга чақирди. Зеро, эзгу мақсад йўлида режалаштирилаётган улкан бунёдкорлик ишлари нафақат Ўзбекистон манфаатларига хизмат қилади. Шу билан бир қаторда мазкур лойиҳани муваффақиятли амалга оширилиши Афғонистон ва Покистон давлатлари учун ҳам манфаатли ҳисобланиши билан характерланади.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. -Т.: “Ўзбекистон”. 2018. 2-том
2. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. -Т.: Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Транспорт соҳасида кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги Қарори. 2020 йил, 4 май.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. / “Янги Ўзбекистон” газетаси, 2020 йил, 30 декабрь сони.
- 5.Рахимова, М. И., & Хасанов, М. Н. (2020). Роль среднеазиатской философии в развитии мировой и европейской науки. Вестник науки и образования, (4-1 (82)), 38-41.
- 6.Н. Ж. Назарова & М. Н. Хасанов (2022). ТАЛАБАЛАРДА БЎШ ВАҚТДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. Academic research in educational sciences, 3 (6), 752-758.
- 7.Миршод Нўмонович Хасанов (2022). ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТИ БОСҚИЧИДА ЁШЛАРНИНГ МАЪНАВИЙ ВА МАДАНИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШНИНГ УСТИВОР ВАЗИФАЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3 (6), 791-798.
8. М. Н. Хасанов, С. У. Бошмонов, & Т. О. Жонибеков (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ИЛМ-ФАНЛАР ТАСНИФИДА АҲЛОҚИЙ ВА ДИНИЙ ҚАРАШЛАРИНИНГ ТАҲЛИЛИ. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 608-613

